

Urszula von Altenbockum (Lubomirska) — faworyta Augusta II Mocnego i właścicielka pałacyku w Neschwitz

Urszula von Altenbockum (Lubomirska)—Favorite of Augustus II the Strong and Owner of the Palace in Neschwitz

ALINA BARCZYK

Uniwersytet Łódzki, Fundacja Sztuki Krajobrazu i Architektury
alina.barczyk@uni.lodz.pl
ORCID: 0000-0002-6596-8915

ABSTRACT: The first official Polish mistress of Augustus II the Strong was Urszula von Altenbockum, wife of Jerzy Dominik Lubomirski. The magnate gained an important position in court circles, engaging in politics, participating in ceremonies, and serving as one of the king's trusted advisors. This article presents themes related to the duchess's life and her residences—Hoyerswerda Castle, a palace in Friedrichstadt (currently a district of Dresden), and the residential complex in Neschwitz. In the latter, a summer palace designed by Johann Friedrich Karcher was built, along with pavilions and a French-style garden, enriched with high-quality sculptures. The effects of the transformations introduced during Urszula von Altenbockum's reign were documented in estate inventories.

KEYWORDS: Augustus II the Strong, royal mistress, Neschwitz, Altenbockum (Lubomirska) Urszula, architecture, 18th century.

STRESZCZENIE: Pierwszą oficjalną polską metresą Augusta II Mocnego była Urszula von Altenbockum, małżonka Jerzego Dominika Lubomirskiego. Magnatka zdobyła znaczącą pozycję w kręgach dworskich, angażując się w politykę, uczestnicząc w uroczystościach i należąc do najbardziej zaufanych doradców króla. Niniejszy artykuł przedstawia wątki związane z życiem księżnej i jej rezydencjami — zamkiem w Hoyerswerdzie, pałacem na przedmieściach Drezna (Friedrichstadt) oraz zespołem rezydencjonalnym w Neschwitz. W ostatnim z wymienionych miejsc wzniesiono letni pałac, zaprojektowany przez Johanna Friedricha Karchera, wraz z pawilonami i ogrodem w stylu francuskim, wzbogaconym o wysokiej klasy rzeźby. Efekty przekształceń wprowadzonych za panowania Urszuli von Altenbockum udokumentowano w inwentarzach.

SŁOWA KLUCZE: August II Mocny, królewska metresa, Neschwitz, Altenbockum (Lubomirska) Urszula, architektura, XVIII wiek.

© 2026. The Author(s). Published by Adam Mickiewicz University in Poznań, 2026. Open Access article, distributed under the terms of the Creative Commons license (CC BY-SA 4.0) Attribution-ShareAlike 4.0 International (<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/>).

*Artykuł nadesłany: 06.05.2026; nadesłany po poprawkach: 28.06.2026; zaakceptowany: 05.07.2026.

Il. 1. R. Carriera, Urszula Katarzyna Lubomirska, ante 1730, Staatliche Kunstsammlungen Dresden, fot. domena publiczna.

Urszula z rodu Altenbockum *primo voto* Lubomirska kojarzona jest przede wszystkim jako pierwsza oficjalna polska metresa Augusta II Mocnego [il. 1].¹ W dotychczasowej literaturze naukowej zwracano uwagę na deficyt badań poświęconych jej osobie.² Na analizę zasługują chociażby zagadnienia dotyczące

¹ S.K. Kossakowski, *Monografie historyczno-genealogiczne niektórych rodzin polskich*. T. 2, Nakładem autora, Warszawa 1860, s. 40; J. Staszewski, *August II Mocny*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1998, s. 119; *Ostatnie wielkie widowisko barokowej Europy. Polskie relacje z uroczystości weselnych Fryderyka Augusta i Marii Józefy w Wiedniu i Dreźnie w 1719 r.*, oprac. K. Kuras, Towarzystwo Wydawnicze „Historia Iagellonica”, Kraków 2015, s. 95; B. Popiołek, *The courts of Marianna Lubomirska née Bielińska and Joanna von SteinLubomirska, the wives of the Grand Standard Bearer of the Crown, as an example of a women's court in Old Poland*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, 2022, t. 70, nr 2, s. 185-186.

² J. Spyra, *Śląsk Cieszyński w okresie 1653–1848*, Starostwo Powiatowe w Cieszynie, Cieszyn 2012, s. 57; *Mémoires concernant l'élection d'Auguste II pour roi de Pologne et les débuts de la guerre du Nord (1696–1702) / Pamiętniki o elekcji Augusta II na króla polskiego i o początkach wojny północnej (1696–1702)*, oprac. U. Kosińska, Wydawnictwo Neriton, Warszawa 2017, s. 279; A. Rutz, *Die Macht der Mätresse und die Ohnmacht der Ehefrau. Zur Darstellung von Frauen in der DEFA-Produktion „Sachsens Glanz und Preußens Gloria“ (1985/87)*, „Neues Archiv für Sächsische Geschichte”, 2021, t. 92, s. 424.

pozycji społecznej i roli politycznej, horyzontów intelektualnych czy mecenatu magnatki. W niniejszym, krótkim omówieniu pozwolę sobie zarysować kilka wątków związanych z postacią Lubomirskiej i z należącymi do niej rezydencjami, z których szczególnie interesujący pozostaje pałacyk w Neschwitz.

Królewska metresa

Przyszła kochanka Wettyna urodziła się w Warszawie w 1680 roku jako córka podstolego litewskiego Johanna Heinricha von Altenbockum (*vel* Bokum) herbu Paprzyca i Konstancji Tekli z Branickich.³ Dzięki edukacji zdobyła umiejętność między innymi płynnego posługiwania się językami polskim i niemieckim, co znacznie ułatwiało magnatce funkcjonowanie w środowisku dworskim. Prawdopodobnie później, już podczas pobytu na dworze królewskim, nauczyła się francuskiego.⁴ W wieku 15 lat poślubiła księcia Jerzego Dominika Lubomirskiego, hrabiego na Wiśniczu i przyszłego podkomorzego koronnego.⁵ Przełomowym okresem w życiu magnatki stał się rok 1700, w którym została oficjalną metresą króla i następczynią hrabiny Esterle.⁶ Moment spotkania, które miało zapoczątkować romans, w formie literackiej został uwieczniony przez Karola Ludwika Pöllnitza w dziele *Ogień pałającej miłości*, w którym opisał upadek króla z konia podczas gonitwy do

³ A. Boniecki, *Herbarz polski. Część I. Wiadomości historyczno-genealogiczne o rodach szlacheckich*, t. 1, Nakładem autora, Warszawa 1899, s. 372; A. Penkała-Jastrzębska, *Janusz Antoni Wiśniowiecki, Ilias Polski*, wyd. Przemysław P. Romaniuk, Jacek Burdowicz-Nowicki (Warszawa: Wydawnictwo Neriton, 2018), ISBN 978-83-660118-01-3 [recenzja], „Czasopismo Naukowe Instytutu Studiów Kobietych”, 2021, nr 1 (10), s. 253.

⁴ J. Staszewski, *op. cit.*, s. 119.

⁵ B. Popiołek, *op. cit.*, s. 185-186; B. Popiołek, *Królowa bez korony. Studium z życia i działalności Elżbiety z Lubomirskich Sieniawskiej: ok. 1669–1729*, Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, Kraków 1996, s. 41; A. Szylar, „Nasze najmilsze siestrzyczki...” czyli *habiti w klasztorze Wizytek warszawskich w XVII wieku*, „Biuletyn Historii Wychowania”, 2010, t. 26, s. 20, przyp. 55; J. Spyra, *op. cit.*, s. 56; A. Perłakowski, *Kariera i upadek królewskiego faworyta. Aleksander Józef Sułkowski w latach 1695–1738*, Towarzystwo Wydawnicze Historia Jagellonica, Kraków 2013, s. 46; A. Muszyńska, A. Skiendziel, A. Żłobińska, *Rys historyczny, [w:] Jej ślad w historii — kobiety w województwie śląskim na przestrzeni wieków*, red. A. Muszyńska, A. Skiendziel, A. Skrzypietz, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2015, s. 28; A. Penkała-Jastrzębska, *op. cit.*, s. 253. Urszula von Altenbockum była pierwszą żoną Lubomirskiego, który po otrzymaniu rozwodu poślubił Magdalenę z Tarłów (S.K. Kosakowski, *op. cit.*, s. 40). Poprzez małżeństwo „sprzymierzyła się z rodziną Lubomirskich i, podobnie jak oni, stanęła po stronie księcia Conti. Jej nowa pozycja u Augusta II przysporzyła jej niechęci Beichlingena, protektora poprzedniej faworyty, hrabiny Esterle” (*Mémoires, op. cit.*, s. 281).

⁶ A. von Vietinghoff-Riesch, *Letzter Herr auf Neschwitz: Ein Junker ohne Reue*, Starke, C A, Limburg 2002, s. 6-7; *Mémoires, op. cit.*, s. 279.

pierścienia i niezwykle przejście się losami monarchy ze strony Lubomirskiej, która zemdlała na widok krwi.⁷ Romantyczna wizja ujawnienia wzajemnego afektu utrwaliła się również w późniejszych popularnonaukowych przekazach. W ramach podziękowań za urodzenie syna, Johanna Georga von Sachsen, August wystarał się dla niej o dożywotni tytuł księżnej cieszyńskiej (von Teschen), który uzyskała od cesarza Leopolda I 26 sierpnia 1704 roku.⁸ Warto nadmienić, że miał on charakter honorowy i nie oznaczał faktycznego sprawowania rządów.⁹ Co więcej, Lubomirska nie rezydowała na Śląsku¹⁰ — starania o prawo do zamieszkania na ziemiach cesarskich rozpoczęła dopiero dwie dekady później, powołując się na tytuł von Teschen, uzyskując 12 sierpnia 1724 roku zgodę na inkołat obejmujący jedynie księżną, czyli nieprzysługujący jej dzieciom.¹¹

Szereg informacji źródłowych pozwala na zarysowanie pozycji Lubomirskiej w środowisku dworskim. Magnatka miała ogromny wpływ na monarchę, co starali się wykorzystywać przedstawiciele elit — przykładowo poseł Hèron zaoferował jej wynagrodzenie w wysokości 12 tysięcy talarów za wspieranie stronnictwa francuskiego i wpływanie na postawę władcy względem tego kraju.¹² Najprawdopodobniej właśnie Urszuli von Altenbocum Lubomirskiej dedykowane były „Pamiętniki” Jakuba Henryka Flemminga, który miał nadzieję, że w ten sposób łatwiej trafią do rąk króla.¹³ Koniec romansu z Augustem II Mocnym nastąpił w 1704 roku, a przyczyny rozstania należy rozpatrywać w dwóch kategoriach. Pierwsza z nich, stale wskazywana w opracowaniach, dotyczy pozyskania nowej kochanki, którą stała się Anna Konstancja Hoymowa, hrabina von Cosel. Kwestią nieco marginalizowaną pozostaje fakt, że o stopniowe odsuwanie księżnej cieszyńskiej aktywnie zabiegali jej przeciwnicy polityczni.¹⁴ Utrata roli oficjalnej metresy nie oznaczała jednak kresu aktywności w środowisku dworskim. Po rozsta-

⁷ K.L. Pöllnitz, *Ogień palącej miłości w śmiertelnym zagrzebiony popiele albo ciekawa introspekcyjna w życie Augusta II niegdy króla polskiego*, Czytelnik, Warszawa 1973, s. 127-128.

⁸ F.A. Ô-Byrn, *Johann George Chevalier de Saxe, Kursächsischer General-Feld-Marschall — eine biographische Skizze*, Dresden 1876, s. 14; A. Boniecki, *op. cit.*, s. 372; B. Popiołek, *Królowa*, *op. cit.*, s. 41; M. Kowalski, *Księstwa Rzeczypospolitej. Państwo magnackie jako region polityczny*, IGiPZ PAN, Warszawa 2013, s. 197; *Ostatnie*, *op. cit.*, s. 95; *Mémoires*, *op. cit.*, s. 37, 279; A. Rutz, *op. cit.*, s. 424.

⁹ A. Muszyńska, A. Skiendziel, A. Żłobińska, *op. cit.*, s. 28.

¹⁰ J. Kuczer, „Nowa tradycja”. *Administracyjno-ustrojowe związki księząt ze Śląskiem w okresie 1629–1740*, „Studia Zachodnie”, 2015, t. 17, s. 65-66.

¹¹ J. Spyra, *op. cit.*, s. 57.

¹² B. Popiołek, *Królowa*, *op. cit.*, s. 47.

¹³ *Mémoires*, *op. cit.*, s. 281.

¹⁴ B. Popiołek, *Królowa*, *op. cit.*, s. 54.

niu magnatka otrzymała od króla znaczną sumę pieniędzy¹⁵ oraz należącą do saskich elektorów rezydencję w Hoyerswerdzie¹⁶, do której wyjechała 10 kwietnia 1705 roku i już po upływie tygodnia odwiedził ją August II Mocny. Tymczasowo wyjechała również do Wrocławia.¹⁷ Stale powracała jednak do Drezna, regularnie przebywając wraz z dziećmi na dworze Wettyna¹⁸, stale angażując się w prestiżowe uroczystości, których przykładem może być karnuzel dam zorganizowany w trakcie karnawału w 1728 roku z okazji wizyty w Dreźnie króla pruskiego Fryderyka Wilhelma I Hohenzollerna.¹⁹ Na Wielkim Rynku zaprezentowały się cztery kwadryle: pierwszej kompanii prowadzonej przez Fryderyka Augusta II (przyszłego króla polskiego Augusta III Sasa) przewodniczyła Maria Józefa z Habsburgów, drugiej córka Augusta II Mocnego — Anna Orzelska. Na czele trzeciej — odzianej w żółte suknie, z saniami powożonymi przez Fryderyka Augusta Rutowskiego (syna Augusta II Sasa i Fatimy) — stała Urszula von Altenbockum.²⁰ Księżna cieszyńska była też gospodynią podczas dworskiej zabawy zwanej gospodarstwem, zorganizowanej w stolicy Saksonii w lutym tego samego roku — u boku magnatki, jako gospodarz, występował August II Mocny, a król pruski odgrywał rolę zwierzchnika chłopów francuskich.²¹ Warto nadmienić, że dzięki staraniom Wettyna Urszula uzyskała unieważnienie małżeństwa z Jerzym Dominikiem Lubomirskim.²² Drugim mężem magnatki został książę Fryderyk

¹⁵ T. Reger, *Notatka z przeszłości*, „Zaranie Śląskie”, 1934, t. 10, z. 2, s. 102; T. Szulc, *Kochanki i nieprawe dzieci królów polskich w okresie elekcyjnym (w świetle ówczesnych relacji)*, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego”, 2007, t. 10, s. 144.

¹⁶ A. Manesson-Mallet, *Des berühmten Königlichen Geographi Herrn Allain Manesson Mallets Beschreibung Des gantzen Welt-Kreise*, t. 5, Jung, Franckfurt am Mayn 1719, s. 181; *Gespräche In Dem Reiche derer Todten, Hundert Acht und Neuntzigste Entrevuë, zwischen Dem Printzen Maximilian Emanuel, Sr. Durchl. des jetzt-regierenden Hertzogs von Würtemberg Herren Gebrüdern einem, und Dem Kayserlichen Feldmarschall, Grafen von Mercy*, Leipzig 1735, s. 436; H. Graefe, *Predigergeschichte von Hoyerswerda, Oberlausitz, für die Zeit von 1540 bis 1976*, „Jahrbuch für schlesische Kirchengeschichte”, 1981, t. 60, s. 208; M. Menne, *Diskurs und Dekor. Die China-Rezeption in Mitteleuropa, 1600–1800*, transcript Verlag, Bielefeld 2018, s. 95.

¹⁷ F.A. Õ-Byrn, *op. cit.*, s. 24–25.

¹⁸ T. Szulc, *op. cit.*, s. 140.

¹⁹ B.W. Brzustowicz, *Turniej rycerski w Królestwie Polskim w późnym średniowieczu i renesansie na tle europejskim (XIV–XVI w.)*, DiG, Warszawa 2003, s. 135.

²⁰ A. Perłakowski, „Koza z wózkiem, na którym wiozła kota i pieska za arlekinę poubierane...”. Wizyta Hohenzollernów na dworze drezdeńskim w 1728 roku, „Wschodni Rocznik Humanistyczny”, 2020, t. 17, nr 3, s. 256–257.

²¹ J. Staszewski, *Polacy w osiemnastowiecznym Dreźnie*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław — Warszawa — Kraków — Gdańsk — Łódź 1986, s. 118–119.

²² T. Szulc, *op. cit.*, s. 140.

Ludwik Wirtemberski, który od 1715 roku pełnił służbę w armii saskiej. Ślub zawarto w 1721 roku.²³

Charakter stronnictwa politycznego miało Towarzystwo Okrągłego Stołu, powołane przez Wettyna w 1726 roku.²⁴ W skład organizacji weszło dwudziestu zaufanych członków dworskiej elity — między innymi Urszula von Altenbockum, trzy córki króla (Anna Orzelska, Aurora Fryderyka Cosel i Maria Bielińska²⁵), była metresa Marianna z Bielińskich z mężem Jerzym Ignacym Lubomirskim oraz Michał Bieliński.²⁶ Nazwa nawiązywała do kształtu komnaty na Zamku Królewskim w Warszawie — dawnej łazienki Sobieskiego — w której August II Mocny lubił spędzać czas oraz organizować spotkania z osobami należącymi do bliskiego, zaufanego grona.²⁷ Włączenie do Towarzystwa Okrągłego Stołu księżnej cieszyńskiej poświadcza jej pozycję na dworze, zachowaną po upływie ponad dwóch dekad od końca romansu z monarchą.

Kariera syna Johanna Georga

Należy również wspomnieć o dzieciach Urszuli von Altenbockum pochodzących ze związku z Augustem II.²⁸ Pierwszym z nich była córka, która przyszła na świat w czerwcu 1701 roku.²⁹ Uwagę zwracała królewska troska o metresę i jej dziecko, wyrażona między innymi w nagrodzeniu warszawskich sakramentek, które udzieliły wsparcia młodej matce.³⁰ Trzy lata później, 21 sierpnia 1704 roku, urodził się wspomniany wcześniej syn, który — zgodnie z życzeniem króla — otrzymał imiona Johann Georg (Jan Jerzy).³¹ O pozycji Urszuli Lubomirskiej w środowisku dworskim świadczą kariera wojskowa i ranga społeczna potomka, któremu warto poświęcić nieco więcej uwagi. Johann Georg został legitymizowany przez monarchę, który zapewnił środki na jego wychowanie i nadał mu tytuł Kawalera Saskiego (Chavalier

²³ A. Boniecki, *op. cit.*, s. 372; A. Szylar, *op. cit.*, s. 20, przyp. 55; M. Kowalski, *op. cit.*, s. 197; *Ostatnie, op. cit.*, s. 95.

²⁴ J. Staszewski, *August II, op. cit.*, s. 233; B. Popiołek, *The courts, op. cit.*, s. 185-186.

²⁵ Córka Fatimy (J. Staszewski, *August II, op. cit.*, s. 136; T. Szulc, *op. cit.*, s. 132).

²⁶ Mąż Aurory Cosel.

²⁷ J. Staszewski, *August III Sas*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 2010, s. 127.

²⁸ T. Szulc, *op. cit.*, s. 132; A. Penkała-Jastrzębska, *op. cit.*, s. 253.

²⁹ B. Popiołek, *The courts, op. cit.*, s. 185-186.

³⁰ B. Popiołek, *Królowa, op. cit.*, s. 41.

³¹ T. Reger, *op. cit.*, s. 102; T. Szulc, *op. cit.*, s. 132; U. Kosińska, *August II w poszukiwaniu sojusznika. Między aliansem wiedeńskim i hanowerskim (1725–1730)*, Wydawnictwo Neriton, Warszawa 2012, s. 422.

de Saxe *vel* von Sachsen).³² Od 1718 roku kształcił się w seminarium jezuickim w Rzymie, dzięki protekcji ojca otrzymał w 1722 roku Krzyż Maltański, a następnie — po upływie dwóch lat — Wielki Krzyż Orderu. Uhonorowany został również Orderem Orła Białego. Wstąpił do Zakonu Maltańskiego i rozpoczął karierę wojskową³³, dowodząc między innymi pułkiem dragonów. Po śmierci Augusta II Mocnego wspierał jego syna (elektora Fryderyka Augusta II) w staraniach o zdobycie i utrzymanie polskiej korony, między innymi w 1734 roku uczestnicząc w zdobyciu Gdańska. Król August III, doceniając zaangażowanie i talent wojskowy, nadawał Johannowi Georgowi von Sachsen kolejne awanse: w 1738 roku na generała majora, a dwa lata później na generała porucznika kawalerii. Kawaler Saski brał udział w dwóch pierwszych wojnach śląskich, dowodząc oddziałami konnymi. Wreszcie 30 marca 1763 roku został mianowany naczelnym dowódcą armii saskiej oraz gubernatorstwa drezdeńskiego i — wkrótce potem — feldmarszałkiem.³⁴ Był też odpowiedzialny za reformy armii.³⁵

W kilku zdaniach trzeba również wspomnieć o dwóch siedzibach Johanna Georga von Sachsen. Syn Urszuli Lubomirskiej i Augusta II Mocnego w 1740 roku odkupił Pałac Kurlandzki (Kurländer Palais) w Dreźnie. W chwili przejęcia majątku na posesji przy dzisiejszym Tzschirnerplatz 3/5 znajdowała się rezydencja wzniesiona w latach 1728–1729 dla Augusta Christopha von Wackerbartha pod kierunkiem Johanna Christopha Knöffla. Obiekt doznał zniszczeń w trakcie wojny siedmioletniej, co skłoniło Kawalera Saskiego do zamówienia projektów przebudowy u Friedricha Augusta Krubsaciusa — nadwornego architekta elektora Saksonii, wybitnego reprezentanta późnego baroku i przyszłego profesora Akademii Sztuk Pięknych w Dreźnie³⁶. Szkice z lat 1762–1764 zostały tylko częściowo zrealizowane: między innymi ukształtowano nową klatkę schodową i częściowo zmieniono wystrój wnętrz. Kawaler Saski stał się również właścicielem rezydencji pod Dreznem

³² B. Bechter, *Der Brühlische Garten in Dresden-Friedrichstadt*, „Die Gartenkunst”, 2007, t. 19, nr 1, s. 2; T. Szulc, *op. cit.*, s. 142.

³³ J. Spyra, *op. cit.*, s. 56.

³⁴ B. Bechter, *Vom Reibergischen Garten zum Blüherpark. Die wechselvolle Geschichte einer Dresdner Gartenanlage*, „Die Gartenkunst” 2005, t. 17, nr 1, s. 117.

³⁵ T. Reger, *op. cit.*, s. 102; A. von Vietinghoff-Riesch, *op. cit.*, s. 7; J. Spyra, *op. cit.*, s. 56.

³⁶ T. Knobelsdorf, *Friedrich August Krubsacius und sein Wirken im „öffentlichen” Bauwesen Dresdens*, [w:] *Friedrich August Krubsacius. 1718–1789. Der sächsische Hof- und Oberlandbaumeister und seine Beziehungen ins Zwickauer Muldenland*, hrsg. G.-H. Vogel, Lukas Verlag für Kunst- und Geistesgeschichte, Berlin 2021, s. 98; G.-H. Vogel, *Friedrich August Krubsacius — Lebensdaten*, [w:] *Friedrich August Krubsacius. 1718–1789. Der sächsische Hof- und Oberlandbaumeister und seine Beziehungen ins Zwickauer Muldenland*, hrsg. G.-H. Vogel, Lukas Verlag, Berlin 2021, s. 312.

(Palais der Sekundogenitur), położonej na terenie dzisiejszego Blüherpark. Oficjalnie nabywcą posesji, na mocy transakcji sfinalizowanej 27 listopada 1764 roku, był Christian Friedrich Riehle, lecz pełnił jedynie rolę pośrednika, działającego w imieniu nieślubnego syna monarchy.³⁷ W centrum kompleksu ogrodowego wzniesiono pałac projektu Krubsaciusa, dopełniony dekoracją ornamentalną, której twórcą był nadworny rzeźbiarz elektora saskiego, Gottfried Knöffler.³⁸

Rezydencje księżnej cieszyńskiej

Wątkiem marginalizowanym przy omawianiu postaci kochanek Wettyna pozostaje architektura, obejmująca posesje samodzielnie nabywane i kształtowane przez metresy, jak też stanowiące królewskie podarki. Analiza życia i pozycji społecznej Urszuli Lubomirskiej wymaga odniesienia się do trzech rezydencji znajdujących się w Saksonii.

Hoyerswerda

August II Mocny podarował księżnej cieszyńskiej zamek w Hoyerswerdzie — mieście należącym do saskich elektorów. Początkowo, 17 lutego 1705 roku, przekazał majątek pod zastaw 250 000 talarów, następnie czyniąc z niego własność dziedziczną magnatki.³⁹ Geneza hoyerswerdzkiej siedziby sięgała XIII wieku, w którym wzniesiono otoczony fosą zamek. Najważniejszą fazą przekształceń była renesansowa przebudowa przeprowadzona dla księcia Seyfrieda von Promnitz i zakończona w 1592 roku.⁴⁰ Przejście dóbr w ręce Urszuli von Altenbockum zapoczątkowało intensywny rozwój miasta i przekształcenia rezydencji, która miała rzut zbliżony do podkowy [il. 2]. Na zlecenie księżnej w 1727 roku dobudowano nowe, barokowe skrzydło, wjazd na dziedziniec ozdobiono jej rodowym herbem, a część elewacji wzbogacono o polichromie sugerujące podziały ramowe⁴¹. Przebudowę objęto część wewnątrz, wprowadzając nowy wystrój sal — do zachowanych relikwów wyposażenia należą przykładowo (częściowo rekonstruowane) kominki. Zadbano także o otoczenie rezydencji, kształtując reprezentacyjny ogród, w którym znajdowała

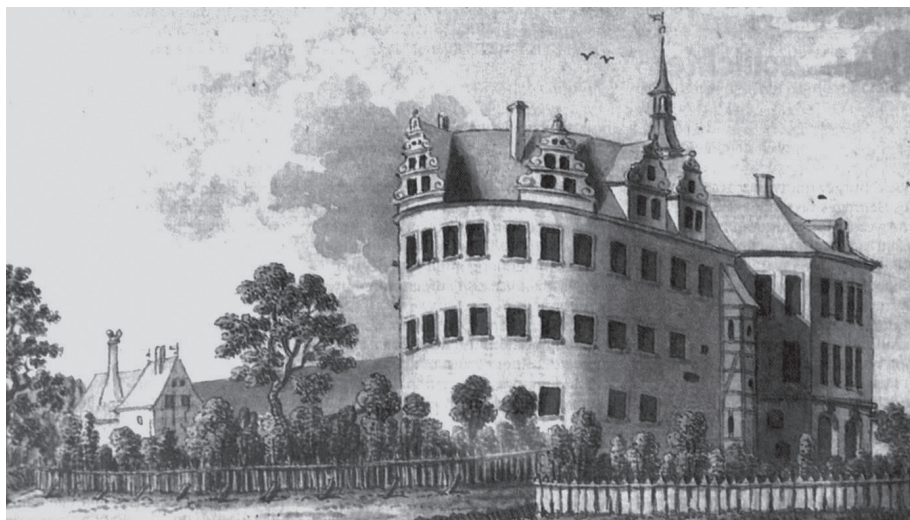
³⁷ T. Knobelsdorf, *op. cit.*, s. 100-103.

³⁸ B. Bechter, *Vom Reichenbergischen*, *op. cit.*, s. 117.

³⁹ A. Manesson-Mallet, *op. cit.*, s. 181; *Gespräche*, *op. cit.*, s. 436; H. Graefe, *op. cit.* s. 208.

⁴⁰ H. Graefe, *op. cit.* s. 198; E. Roschmann, I. Wirth, *Hoyerswerda*, Sutton Verlag GmbH, Erfurt 1999, s. 18.

⁴¹ F.A. Ô-Byrn, *op. cit.*, s. 14; H. Graefe, *op. cit.* s. 198; E. Roschmann, I. Wirth, *op. cit.*, s. 8; D. Maresch, H. Maresch, *Sachsens Schlösser und Burgen*, Husum Druck- und Verlagsgesellschaft, Husum 2004, s. 113.

Il. 2. J.G. Schultz, Schloss Hoyerswerda, 1787, fot. domena publiczna.

się między innymi oranżeria zdobiona motywami chińskimi.⁴² Urszula von Teschen podjęła szereg działań wspierających rozwój handlu i rzemiosła, dzięki czemu wzrosła ranga całego ośrodka.⁴³ Swoje rządy w Hoyerswerdzie zakończyła w 1737 roku, odsprzedając dobra elektorowi saskiemu⁴⁴. Jej zasługi dla miasta upamiętniono nazwą ulicy położonej blisko rezydencji (Teschenstrasse) oraz ekspozycją prezentowaną obecnie w zamkowych salach.

Friedrichstadt

W 1725 roku August II Mocny podjął decyzję o zakupie posesji na przedmieściach Drezna (w dzielnicy Friedrichstadt, znajdującej się obecnie w granicach miasta). Majątek przeznaczono na browar wymagający rozbudowanego zaplecza gospodarczego oraz przestrzeń rekreacyjną — drugi z tych obszarów 28 lipca 1727 roku król podarował Fryderykowi Ludwikowi Wirtemberskiemu i (przede wszystkim) jego małżonce, Urszuli.⁴⁵ Przekazanie tak cennego prezentu byłej kochance poświadcza jej dobre relacje z dworem i samym władcą, bez wątpienia wzmacniane przez fakt, że była matką Johanna Georga von Sachsen. Na otrzymanym terenie księżna cieszyńska jeszcze w tym samym roku rozpoczęła budowę pałacyku z ośmioboczną partią centralną — mieszczącą salę balową, flankowaną przez dwa symetryczne aneksy.

⁴² F.A. Ô-Byrn, *op. cit.*, s. 14; M. Menne, *op. cit.*, s. 95; D. Maresch, H. Maresch, *op. cit.*, s. 113.

⁴³ E. Roschmann, I. Wirth, *op. cit.*, s. 8,

⁴⁴ H. Graefe, *op. cit.* s. 208; E. Roschmann, I. Wirth, *op. cit.*, s. 18.

⁴⁵ B. Bechter, *Der Brühlsche Garten*, *op. cit.*, s. 2.

Saski charakter nadawały bryle podziały płycinowo-ramowe. Projektantem siedziby był prawdopodobnie Johann Christoph von Naumann. Rezydencja została sprzedana w 1736 roku Heinrichowi von Brühlowi, który rozbudował kompleks pod kierunkiem Johanna Christopha Knöffla.⁴⁶ Po śmierci saskiego ministra majątek odkupił hrabia Camillo Marcolini, któremu pałacyk zawdzięcza zwyczajową, podwójną nazwę.⁴⁷ Od 1840 roku obiekt stanowi siedzibę szpitala.

Neschwitz

Na tle siedzib księżnej von Teschen szczególnie interesująco prezentuje się założenie rezydencjonalne w Neschwitz [il. 3]. Pierwotnie na terenie dóbr

Il. 3. Założenie rezydencjonalne w Neschwitz: 1. Altes Schloss (pałacyk Lubomirskiej); 2. Neues Schloss (istniejący do 1945 roku); 3. Kościół; 4. Oficyna — kuchnia; 5. Oficyna — archiwum; 6. Oficyna; 7. Oficyna (niezachowana) — teatr, Google Maps, oprac. A. Barczyk

znajdował się XIII-wieczny zamek z fosą, przebudowany przez Schreibersdorffów w XV stuleciu.⁴⁸ Majątek wielokrotnie zmieniał właścicieli, przechodząc

⁴⁶ G. Dehio, *Handbuch der Deutschen Kunstdenkmäler. Band I: Mitteldeutschland*, Deutscher Verein für Kunstwissenschaft, Berlin 1934, s. 78.

⁴⁷ Palais Brühl-Marcolini.

⁴⁸ Von Krieg und Liebe, „Lausitz Magazin. Zeit für Veränderungen”, 2022, nr 22, s. 130.

między innymi w ręce rodów Pannewitz, Ponickau i Theler. Przełomowym momentem był rok 1721, w którym książę Fryderyk Ludwik Wirtemberski zakupił go w charakterze wiana dla Urszuli z rodu Altenbockum.⁴⁹ Magnatka podjęła wkrótce decyzję o przebudowie kompleksu i stworzeniu letniej rezydencji [il. 4–5].⁵⁰ Projektantem głównej siedziby i pawilonów, kształtowa-

Il. 4. Neuschwitz (Altes Schloss), ante 1860, [w:] G.A. Poenicke, *Album der Rittergüter und Schlösser im Königreiche Sachsen*, fot. domena publiczna.

nych w latach 1721–1723⁵¹, był prawdopodobnie drezdeński budowniczy Johann Friedrich Karcher.⁵² Głównym akcentem stał się pałacyk wzniesiony na sztucznie usypanym, pięciometrowym pagórku, na murach wcześniejszej siedziby, której relikty pozostały czytelne w strefie piwnic⁵³ — o prze-

⁴⁹ P. Schumann, *Der Dresdner Baumeister Friedrich August Krubsacius*, Leipzig, Phil. Diss., Leipzig 1885, s. 44; *Von Krieg*, *op. cit.*, s. 130; G.H. Vogel, *op. cit.*, s. 318.

⁵⁰ H. Koch, *Sächsische Gartenkunst, Deutsche Bauzeitung*, Berlin 1910, s. 61; M. Donath, *Sachsens schönste Schlösser, Burgen und Gärten*, Edition Leipzig, Meißen 2008, s. 110; T. Fischer, C. Franzen, *Removal of iron crusts from sandstone sculptures in a fountain*, „*Environmental Earth Sciences*”, 2022, t. 81, art. nr 216, s. 215; A. Schwitalla, B. Wend, *Kwitnqco. Klejnoty wokół miasta Bautzen*, Dresden 2013, s. 7.

⁵¹ G. Dehio, *op. cit.*, s. 269; M. Menne, *op. cit.*, s. 96.

⁵² A. Schwitalla, B. Wend, *op. cit.*, s. 7.

⁵³ G. Dehio, *Handbuch der Deutschen Kunstdenkmäler. Sachsen I*, Deutscher Kunstverlag, Berlin 1996, s. 632; *Von Krieg*, *op. cit.*, s. 130.

Il. 5. Pałac w Neschwitz, fot. A. Barczyk.

szłości obiektu świadczy też zachowana fosa. Murowany budynek uzyskał rzut zbliżony do prostokąta (z lekkimi nieregularnościami) i został nakryty mansardowym dachem. Architektura nowo powstałej rezydencji w pełni odzwierciedlała tendencje obecne w budownictwie saskim tego czasu: elewacje są dwukondygnacyjne, z wypiętrzoną częścią centralną — obejmującą trzy środkowe osie — i użytkowym poddaszem, doświetlonym przez lukarny. Lico muru urozmaiciły podziały ramowe — prostokątne płyciny oddzielające wysokie okna parteru od piętra, gdzie otwory są znacznie niższe. Naroża fasad ujęto pilastrami, nieco odsuniętymi od krawędzi, w podobny sposób zaakcentowano trzy środkowe osie dłuższych elewacji. Bryłę budowli wzbogacono o rzeźby: w nisze uformowane na krótszych elewacjach wstawiono figury przedstawiające Wenus i Adonisa z puttami, które wykonał Johann Benjamin Thomae⁵⁴ — nadworny artysta Augusta II Sasa, dla którego pracował między innymi przy dekoracji Zwingeru w Dreźnie. Od strony północnej wykorzystano spadek terenu, tworząc trójarkadową grotę oraz paradne schody, wiodące na taras poprzedzający wejście do pałacyku, zapewniający

⁵⁴ S. Asche, *Balthasar Permoser und die Barockskulptur des Dresdner Zwingers*, Verlag Weidlich, Frankfurt am Main 1966, s. 318, 398.

Il. 6. Neschwitz — widok sprzed pałacyku na ogród i oficyny, fot. A. Barczyk.

widok na zielen komponowaną i oś całego założenia [il. 6]. Najciekawszym pomieszczeniem we wnętrzu była dwukondygnacyjna sala balowa, położona w centrum budowli, w miejscu zwyczajowej sieni. Ograniczoną kubaturę siedziby rekompensowało założenie ogrodowe w stylu francuskim.⁵⁵ Roślinność dopełniono akcentami wodnymi i rzeźbami, z których szczególnie interesującą prezentują się figury ustawione na parkanie. Ich twórcą po raz kolejny był Thomae.⁵⁶ Bramę flankują posągi ukazujące Meleagera i Atalantę [il. 7] w towarzystwie puttów i zwierząt, zaś późnobarokowy modelunek obu postaci znalazł odpowiednik w stylistyce waz zdobionych między innymi motywem psa.⁵⁷ Źródłem prestiżu była również budowa oranżerii.⁵⁸ Dziedziniec z parterami ogrodowymi flankowały cztery parterowe oficyny na rzutach prostokątów, z użytkowym poddaszem — przeznaczono je na kuchnię ze

⁵⁵ T. Fischer, C. Franzen, *op. cit.*, s. 215.

⁵⁶ S. Asche, *op. cit.*, s. 318, 398.

⁵⁷ Później zespół rzeźb rozszerzono między innymi o fontanny z puttami długa Gottfrieda Knöfflera (T. Fischer, C. Franzen, *op. cit.*, s. 215).

⁵⁸ M. Menne, *op. cit.*, s. 96.

Il. 7. J.B. Thomae, Atalanta, fot. A. Barczyk.

spizarnią, łazienkę, archiwum, a także teatr.⁵⁹ Zaplecze gospodarcze tworzyły między innymi stajnie, browar i gorzelnia. Co istotne, regularny obszar letniej rezydencji miał swoją kontynuację w postaci terenów leśnych, wykorzystywanych do polowań⁶⁰ i wzbogaconych o pawilon myśliwski (Jagdpavillon), oddalony o około 1 km na południowy zachód od pałacyku.

Już w latach 30. XVIII wieku księżna sprzedała Neschwitz pierwszemu ministrowi Saksonii i zaufanemu doradcy Augusta III Sasa — Aleksandrowi Józefowi Sułkowskiemu.⁶¹ Zgodnie z zachowanymi źródłami hrabia planował uczynić z majątku swoją główną siedzibę, przenosząc się do niego 10

⁵⁹ Inventar des Schlosses Neschwitz bei der Übergabe an den Bettmeister Johann Georg Rau, 1746, Staatsfilialarchiv Bautzen, Gutsherrschaft Neschwitz, sygn. 50177-367, s.n.; M. Donath, *op. cit.*, s. 111.

⁶⁰ Von Krieg, *op. cit.*, s. 130.

⁶¹ *Ibidem*; M. Donath, *op. cit.*, s. 111; A. Perłakowski, *Kariera*, *op. cit.*, s. 188; S. Paczkowski, *O muzyce w kręgu Aleksandra Józefa Sułkowskiego (1695–1762)*, „Muzyka”, 2021, t. 66, nr 3, s. 65.

marca 1739 roku — po opuszczeniu Drezna — lecz zostając w Neschwitz jedynie do początku maja, gdy ze względów rodzinnych zdecydował się na powrót do stolicy Saksonii.⁶² W efekcie nie zrealizowano idei rozbudowy kompleksu, nie decydując się na większe ingerencje w zastaną formę pałacyku. Na szczególną uwagę zasługuje inwentarz z 1746 roku, głównie dokumentujący stan majątku uzyskany w czasach Urszuli von Altenbockum. Pałac scharakteryzowano jako murowany, kryty dachówką, z dużymi, dwuskrzydłowymi drzwiami wiodącymi do salonu, którego posadzka była wyłożona parkietem. Pomieszczenie zdobiły cztery wielkie, szklane lichtarze oraz dwanaście kinkietów, a wśród mobiliów odnotowano różne siedziska. Na ścianach prezentowano portrety aktualnych właścicieli oraz innych, niewymienionych z nazwiska postaci (zapewne skoligańczych z Sułkowskimi). Salon pełnił funkcję sali balowej, co potwierdzała obecność drewnianego chóru muzycznego. W gabinecie znajdowały się zielone zasłony, szafka na dokumenty, stół zdobiony motywami japońskimi (kwiatami i figurkami), wykonane z dębowego drewna stoliki do gry, fotel pokryty zielonym aksamitem i zestaw krzeseł. Z ciekawszych elementów, które tworzyły wystrój pokoi parteru, przywołać można kominki (między innymi porcelanowe, miśnieńskie, z których część się zachowała), obicia ścienne z niebieskiego adamaszku, sztukaterie, połączany zegar słoneczny oraz tradycyjny zespół mebli (łóżka, kanapy, fotele, krzesła, biurka, szafki czy komody). Komunikację między kondygnacjami umożliwiały dębowe schody z tralkami. W inwentarzu opisano również murowane oficyny, wśród nich łazienkę, stajnię oraz pawilony kuchенно-spiżarniane. Część pomieszczeń w budynku przeznaczonym do przygotowywania posiłków i przechowywania wiktuałów była przeklepią, inne miały ceglane sufity. Stałe elementy wyposażenia stanowiły paleniska i duże stoły. Wśród naczyń wyszczególniono między innymi formy do ciast, metalowe kociołki i garnki, wyroby porcelanowe (w tym biało-niebieskie, zidentyfikowane jako pochodzące z Delft), a także różnorodne sztucce.⁶³ Z kolei więcej informacji o neschwitzkich tkaninach dostarcza regestr z 22 sierpnia 1723 roku, w którym odnotowano bogaty zbiór pościeli (kołder, prześcieradeł), obrusów, ręczników czy haftowanych serwetek.⁶⁴

Przekształcenia kompleksu rezydencjonalnego zostały przeprowadzone w II połowie lat 60. XVIII stulecia przez barona Wilhelma von Riescha, który przejął majątek w 1763 roku. Według projektów Friedricha Augusta Krub-

⁶² A. Perłakowski, *Kariera*, op. cit., s. 248.

⁶³ Inwentar, op. cit., s.n.

⁶⁴ Inwentar des Schlosses Neschwitz, 1723, Staatsfilialarchiv Bautzen, Gutsherrschaft Neschwitz, sygn. 50177-355, *passim*.

Il. 8. Pałac w Neschwitz — sala balowa, fot. A. Barczyk.

saciusa wzniesiono wówczas drugi pałac (Neues Schloss⁶⁵), nową oranżerię, fontanny, a także powiększono ogród o część krajobrazową.⁶⁶ Jeden z synów inicjatora przekształceń, Isaak Wolfgang von Riesch, dbał o rozwój założenia rezydencjonalnego, sprowadzając nowe gatunki drzew, wystawiając w parku w 1788 roku obelisk ku czci ojca⁶⁷ oraz przebudowując w 1806 roku salę balową dawnego pałacyku — wewnątrz otrzymało klasycystyczny wystrój, nawiązujący do sztuki pompejańskiej [il. 8]. Dawna siedziba księżnej cieszyńskiej pełniła w tym okresie funkcję galerii — prezentowano w niej bogatą kolekcję dzieł sztuki oraz zbiory biblioteczne. Efekty przemian architektonicznych z II połowy XVIII i początku XIX wieku zostały częściowo unicestwione w trakcie II wojny światowej.⁶⁸ Więcej szczęścia miały obiekty z czasów byłej metresy króla: trzy pawilony (w tym jeden zaadaptowany na potrzeby Stacji Ochrony

⁶⁵ W. May, *Schloss Martinskirchen und die Beziehungen zwischen Knöffel und Krubsacius*, „Wissenschaftliche Zeitschrift der Technischen Universität Dresden”, 1969, t. 18, nr 1, s. 52.

⁶⁶ P. Schumann, *op. cit.*, s. 44; M. Donath, *op. cit.*, s. 111; *Von Krieg, op. cit.*, s. 130; G.H. Vogel, *op. cit.*, s. 318. W Neschwitz pracował też Kamsetzer (N. Batowska, *Jan Christian Kamsetzer - architekt Stanisława Augusta*, „Biuletyn Historii Sztuki”, 1966, t. 28, nr 2, s. 148). Wygląd kompleksu i nowego pałacu udokumentowano w inwentarzu z 16 maja 1777 roku (Inventar vom Schloss Neschwitz, 1777, Staatsfilialarchiv Bautzen, Gutsherrschaft Neschwitz, sygn. 50177-502, *passim*).

⁶⁷ B. Bechter, *Etwas von denen Kostbarkeiten des Türkischen Gartens auf der Plauischen Gasse vor Drefßden*, „Die Gartenkunst”, 2001, t. 13, nr 2, s. 209, przyp. 62.

⁶⁸ A. Schwitalla, B. Wend, *op. cit.*, s. 7.

Przyrody, która na terenie kompleksu opiekuje się dzikimi ptakami⁶⁹) i sam pałac (Altes Schloss), który doczekał się renowacji.

* * *

Urszula von Altenbockum swoją pozycję na dworze bez wątpienia zawdzięczała roli królewskiej metresy. Należy jednak zgodzić się z opinią Jacka Staszewskiego, który sugerował, że czynnie angażowała się w politykę⁷⁰ — posłowie zabiegali o jej poparcie, a przedstawiciele przeciwnych stronnictw dążyli do umniejszania jej wpływów. O randze księżnej cieszyńskiej świadczyła umiejętność pozostawania w kręgu elit przez cały okres rządów Augusta II Mocnego, po śmierci którego dobrowolnie wycofała się z życia publicznego. Należała do grona zaufanych osób czy wręcz doradców, spotykających się między innymi w Towarzystwie Okrągłego Stołu i odgrywała ważne role podczas dworskich uroczystości. O horyzontach intelektualnych i ambicjach magnatki świadczyły umiejętności zarządzania dobrami i przebudowy rezydencji, przy których korzystała z usług dworskich architektów i twórców dekoracji.

CONFLICT OF INTEREST STATEMENT: The Author declares that there was no conflict of interest in this study.

AUTHOR'S CONTRIBUTION: The Author is solely responsible for the conceptualization and preparation of the article.

Bibliografia

Źródła rękopiśmienne

Staatsfilialarchiv Bautzen

Gutsherrschaft Neschwitz, sygn. 50177-355.

Gutsherrschaft Neschwitz, sygn. 50177-367.

Gutsherrschaft Neschwitz, sygn. 50177-502.

Źródła drukowane

Gespräche In Dem Reiche derer Todten, Hundert Acht und Neuntzigste Entrevuë, zwischen Dem Printzen Maximilian Emanuel, Sr. Durchl. des jetzt-regierenden Hertzogs von Würtemberg Herren Gebrüdern einem, und Dem Kayserlichen Feldmarschall, Grafen von Mercy, Leipzig 1735.

⁶⁹ Rezerwat działa od końca lat 20. XX wieku (Von Krieg, *op. cit.*, s. 130).

⁷⁰ J. Staszewski, *August II, op. cit.*, s. 99.

- Manesson-Mallet A., *Des berühmten Königlichen Geographi Herrn Allain Manesson Mallets Beschreibung Des gantzen Welt-Kreise*, t. 5, Franckfurt am Mayn 1719.
- Mémoires concernant l'élection d'Auguste II pour roi de Pologne et les débuts de la guerre du Nord (1696–1702) / Pamiętniki o elekcji Augusta II na króla polskiego i o początkach wojny północnej (1696–1702)*, oprac. U. Kosińska, Wydawnictwo Neriton, Warszawa 2017.
- Ostatnie wielkie widowisko barokowej Europy. Polskie relacje z uroczystości weselnych Fryderyka Augusta i Marii Józefy w Wiedniu i Dreźnie w 1719 r.*, oprac. K. Kuras, Towarzystwo Wydawnicze „Historia Iagellonica”, Kraków 2015.
- Pöllnitz K.L., *Ogień palającej miłości w śmiertelnym zagrzebiony popiele albo ciekawa introspekcja w życie Augusta II niegdy króla polskiego*, Czytelnik, Warszawa 1973.

Opracowania

- Asche S., *Balthasar Permoser und die Barockskulptur des Dresdner Zwingers*, Verlag Weidlich, Frankfurt am Main 1966.
- Batowska N., *Jan Christian Kamsetzer — architekt Stanisława Augusta*, „Biuletyn Historii Sztuki”, 1966, t. 28, nr 2, s. 146-156.
- Bechter B., *Der Brühlsche Garten in Dresden-Friedrichstadt*, „Die Gartenkunst”, 2007, t. 19, nr 1, s. 1-46.
- Bechter B., *Etwas von denen Kostbarkeiten des Türkischen Gartens auf der Plauischen Gasse vor Drefßden*, „Die Gartenkunst”, 2001, t. 13, nr 2, s. 185-209.
- Bechter B., *Vom Rechbergischen Garten zum Blüherpark. Die wechselvolle Geschichte einer Dresdner Gartenanlage*, „Die Gartenkunst” 2005, t. 17, nr 1, s. 112-145.
- Boniecki A., *Herbarz polski. Część I. Wiadomości historyczno-genealogiczne o rodach szlacheckich*, t. 1, Nakładem autora, Warszawa 1899.
- Brzustowicz B.W., *Turniej rycerski w Królestwie Polskim w późnym średniowieczu i renesansie na tle europejskim (XIV–XVI w.)*, DiG, Warszawa 2003.
- Dehio G., *Handbuch der Deutschen Kunstdenkmäler. Band I: Mitteldeutschland*, Deutscher Verein für Kunstwissenschaft, Berlin 1934.
- Dehio G., *Handbuch der Deutschen Kunstdenkmäler. Sachsen I*, Deutscher Kunstverlag, Berlin 1996.
- Donath M., *Sachsens schönste Schlösser, Burgen und Gärten*, Edition Leipzig, Meißen 2008.
- Fischer T., C. Franzen, *Removal of iron crusts from sandstone sculptures in a fountain*, „Environmental Earth Sciences”, 2022, t. 81, art. nr 216, s. 1-7.
- Graefe H., *Predigergeschichte von Hoyerswerda, Oberlausitz, für die Zeit von 1540 bis 1976*, „Jahrbuch für schlesische Kirchengeschichte”, 1981, t. 60, s. 180-210.
- Jej ślad w historii — kobiety w województwie śląskim na przestrzeni wieków*, red. A. Muszyńska, A. Skiendziel, A. Skrzypietz, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2015.
- Knobelsdorf T., *Friedrich August Krubsacius und sein Wirken im „öffentlichen” Bauwesen Dresdens*, [w:] *Friedrich August Krubsacius. 1718–1789. Der sächsische*

- Hof- und Oberlandbaumeister und seine Beziehungen ins Zwickauer Muldenland*, hrsg. G.-H. Vogel, Lukas Verlag für Kunst- und Geistesgeschichte, Berlin 2021, s. 41-108.
- Koch H., *Sächsische Gartenkunst*, Deutsche Bauzeitung, Berlin 1910.
- Kosińska U., *August II w poszukiwaniu sojusznika. Między aliansem wiedeńskim i hanowerskim (1725–1730)*, Wydawnictwo Neriton, Warszawa 2012.
- Kossakowski S.K., *Monografie historyczno-genealogiczne niektórych rodzin polskich*. T. 2, Nakładem autora, Warszawa 1860.
- Kowalski M., *Księstwa Rzeczypospolitej. Państwo magnackie jako region polityczny*, IGiPZ PAN, Warszawa 2013.
- Kuczer J., „Nowa tradycja”. *Administracyjno-ustrojowe związki księztw ze Śląskiem w okresie 1629–1740*, „Studia Zachodnie”, 2015, t. 17, s. 59-77.
- Maresch D., H. Maresch, *Sachsens Schlösser und Burgen*, Husum Druck- und Verlagsgesellschaft, Husum 2004.
- May W., *Schloss Martinskirchen und die Beziehungen zwischen Knöffel und Krubsacius*, „Wissenschaftliche Zeitschrift der Technischen Universität Dresden”, 1969, t. 18, nr 1, s. 47-55.
- Menne M., *Diskurs und Dekor. Die China-Rezeption in Mitteleuropa, 1600–1800*, transcript Verlag, Bielefeld 2018.
- Muszyńska A., A. Skiendziel, A. Żłobińska, *Rys historyczny*, [w:] *Jej ślad w historii — kobiety w województwie śląskim na przestrzeni wieków*, red. A. Muszyńska, A. Skiendziel, A. Skrzypietz, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2015, s. 11-54.
- Ô-Byrn F.A., *Johann George Chevalier de Saxe, Kursächsischer General-Feld-Marschall — eine biographische Skizze*, Dresden 1876.
- Paczkowski S., *O muzyce w kręgu Aleksandra Józefa Sułkowskiego (1695–1762)*, „Muzyka”, 2021, t. 66, nr 3, s. 57-91.
- Penkała-Jastrzębska A., *Janusz Antoni Wiśniowiecki, Ilias Polski*, wyd. Przemysław P. Romaniuk, Jacek Burdowicz-Nowicki (Warszawa: Wydawnictwo Neriton, 2018), ISBN 978-83-660118-01-3 [recenzja], „Czasopismo Naukowe Instytutu Studiów Kobiety”, 2021, nr 1 (10), s. 247-258.
- Perłakowski A., „Koza z wózkiem, na którym wiozła kota i pieska za arlekinę pobierane...”. *Wizyta Hohenzollernów na dworze drezdeńskim w 1728 roku*, „Wschodni Rocznik Humanistyczny”, 2020, t. 17, nr 3, s. 243-263.
- Perłakowski A., *Kariera i upadek królewskiego faworyta. Aleksander Józef Sułkowski w latach 1695–1738*, Towarzystwo Wydawnicze Historia Jagellonica, Kraków 2013.
- Pöllnitz K.L., *Ogień palącej miłości w śmiertelnym zagrzebiony popiele albo ciekawa introspekcja w życie Augusta II niegdy króla polskiego*, Czytelnik, Warszawa 1973.
- Popiołek B., *Królowa bez korony. Studium z życia i działalności Elżbiety z Lubomirskich Sieniawskiej: ok. 1669–1729*, Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, Kraków 1996.

- Popiołek B., *The courts of Marianna Lubomirska née Bielińska and Joanna von Stein-Lubomirska, the wives of the Grand Standard Bearer of the Crown, as an example of a women's court in Old Poland*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, 2022, t. 70, nr 2, s. 183–200.
- Reger T., *Notatka z przeszłości*, „Zaranie Śląskie”, 1934, t. 10, z. 2, s. 102–103.
- Roschmann E., I. Wirth, *Hoyerswerda*, Sutton Verlag GmbH, Erfurt 1999.
- Rutz A., *Die Macht der Mätresse und die Ohnmacht der Ehefrau. Zur Darstellung von Frauen in der DEFA-Produktion „Sachsens Glanz und Preußens Gloria“ (1985/87)*, „Neues Archiv für Sächsische Geschichte”, 2021, t. 92, s. 415–444.
- Schumann P., *Der Dresdner Baumeister Friedrich August Krubsacius*, Leipzig, Phil. Diss., Leipzig 1885.
- Schwitalla A., B. Wend, *Kwitnqco. Klejnoty wokół miasta Bautzen*, Dresden 2013.
- Spyra J., *Śląsk Cieszyński w okresie 1653–1848*, Starostwo Powiatowe w Cieszynie, Cieszyn 2012.
- Staszewski J., *August II Mocny*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1998.
- Staszewski J., *August III Sas*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 2010.
- Staszewski J., *Polacy w osiemnastowiecznym Dreźnie*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław — Warszawa — Kraków — Gdańsk — Łódź 1986.
- Szulc T., *Kochanki i nieprawe dzieci królów polskich w okresie elekcyjnym (w świetle ówczesnych relacji)*, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego”, 2007, t. 10, s. 127–145.
- Szylar A., „*Nasze najmiłsze siostrzyczki...*” czyli habitki w klasztorze Wizytek warszawskich w XVII wieku, „Biuletyn Historii Wychowania”, 2010, t. 26, s. 7–24.
- Vietinghoff-Riesch A. von, *Letzter Herr auf Neschwitz: Ein Junker ohne Reue*, Starke, C A, Limburg 2002.
- Vogel G.-H., *Friedrich August Krubsacius — Lebensdaten*, [w:] *Friedrich August Krubsacius. 1718–1789. Der sächsische Hof- und Oberlandbaumeister und seine Beziehungen ins Zwickauer Muldenland*, red. G.H. Vogel, Lukas Verlag, Berlin 2021, s. 306–321.
- Von Krieg und Liebe*, „Lausitz Magazin. Zeit für Veränderungen”, 2022, nr 22, s. 130.

Autorka:

ALINA BARCZYK — dr, historyk architektury, badawczo-dydaktyczny pracownik Instytutu Historii Sztuki Uniwersytetu Łódzkiego. Sekretarz naukowy czasopism „Techné. Seria Nowa” oraz „Barok. Historia — Literatura — Sztuka”. Wiceprezes Fundacji Sztuki Krajobrazu i Architektury. Laureatka m.in. „Stypendium Ministra Edukacji i Nauki dla wybitnych młodych naukowców” (2022), „Indywidualnej Nagrody Rektora UŁ I-go stopnia za wybitne i twórcze osiągnięcia naukowo-badawcze” (2022), „Nagrody Stowa-

rzyszenia Historyków Sztuki w konkursie im. ks. prof. Szczęsnego Dettloffa” (2021) oraz „Medalu Alumno Laude Dignissimo” (2018). Członek Polskiego Towarzystwa Badań nad Wiekiem Osiemnastym oraz Stowarzyszenia Historyków Sztuki. Autorka pięciu monografii naukowych oraz licznych artykułów, dotyczących przede wszystkim mecenatu magnackiego w czasach saskich, nowożytnych rezydencji, a także architektury i urbanistyki Warszawy.

